

Inhoud

Voorwoord door Bert Wagendorp 9

Inleiding 13

1 Focus

1 De juiste instelling 21

2 In een mum van tijd 33

3 Choken en de yips 47

2 Regels

4 Professionele overtredingen en politieke plichten 65

5 Moraal, conventies en schwalbes 77

6 Schoften van de ergste soort 90

3 Teams

7 De logica van het supporterschap 109

8 Sportteams, ruimtetijdslangen en voetbal in Israël 119

9 Wederzijdsheid en de kunst van het wielrennen
op de weg 132

10 Speltheorie en teamdenken 149

4 Tribes

- 11 Maatschappelijk middenveld en sportieve bevoegdheid 167
- 12 Sportlanden en politieke geografie 182
- 13 Ras, etniciteit en erbij horen 196
- 14 Aanleg, opvoeding en sportfamilies 209

5 Waarden

- 15 Amateurwaarden en bijbedoelingen 225
- 16 De Stelling van Coase en sportief kapitalisme 235
- 17 Geschiedenis, traditie en de betekenis van voetbal 245
- 18 Shankly, Chomsky en het karakter van sport 258

Slaapverwekkend PS 275

Dankbetuiging 277

Noten & literatuur 281

Register 305

Voorwoord door Bert Wagendorp

Ik kan slecht tegen mensen die in de sport voortdurend op zoek zijn naar parallellen met het ‘echte leven’. Vooral in het wielrennen zijn er daar veel van: de koers, mogen ze graag constateren, is net het ‘echte leven’. Daarmee zetten ze de sport neer als iets buiten het ‘echte leven’, als een vreemd soort aanhangsel. Dat is uiteraard onzin: niets menselijks is de sporter vreemd. Sport is slechts één van de vele menselijke activiteiten en verschilt niet wezenlijk van alle andere. Voetbal is oorlog, constateerde de bekende filosoof Rinus Michels al.

Je kunt daarom heel goed met een filosofisch oog naar sport kijken. Dat gebeurt meestal door sportfilosofen. Dat zijn nuttige denkers, die voor ons het wezen van sport analyseren en de daarmee samenhangende kwesties, zoals vals spel en doping. Maar echt leuk is het vakgebied van de sportfilosofie niet, althans niet voor de meeste sportliefhebbers. Het is vooral filosofie, en weinig sport. En het eindigt vaak in betogen waaraan geen touw meer is vast te knopen.

Het leuke van David Papineau is dat hij geen sportfilosoof is, maar een wetenschapsfilosoof met een voorliefde voor sport. Een sportliefhebber met een voorliefde voor filosofie, moet je misschien zeggen, die diep in zijn hart liever topsporter was geweest dan de topfilosoof die hij is geworden.

In dat opzicht is hij een typische Engelsman, zoon van een volk dat sport, in al zijn zinloosheid, volkomen serieus neemt. Je moet Engelsman zijn om de notie dat sport zinloos is en dus amper de moeite van de serieuze beschouwing waard, te weerspreken

met de waarneming dat sport een schitterende illustratie is van de totale zinloosheid van álles – en daarmee juist de moeite van het onderzoeken waard. Dat is heel wat anders dan ons calvinistische en wat laffe ‘sport is de belangrijkste bijzaak van het leven’.

De regels van het spel is geen sportfilosofisch boek, maar een boek waarin de scherpzinnige sportkijker (en actieve sporter) Papineau kwesties filosofisch duidt aan de hand van sport. En dat op zeer speelse en leesbare wijze. Ik kende de Stelling van Coase niet – ook al werd hij er in 1991 voor beloond met de Nobelprijs voor de Economie – maar nu ken ik het wel en weet ik hoe je het functioneren ervan haarscherp terugziet in de grote Amerikaanse sporten.

De regels van het spel is geen samenhangend betoog waarin Papineau uiteindelijk tot een definitieve conclusie komt over de aard van sport en de analogieën tussen sport en leven en sport en samenleving. Het is een reeks essays die je ook heel goed afzonderlijk en in willekeurige volgorde kunt lezen.

De uitgangspunten zijn niet altijd puur filosofisch. Wanneer Papineau vertelt over Roger Federer die serveert op Rafael Nadal, speelt hij met de neurowetenschap: met reactiesnelheden en de aansturing van spieren na waarnemingen van het brein (er komt een bal met vreselijke snelheid deze kant op, doe iets!). Maar hij heeft het ook over de wisselwerking tussen intuïtief en bewust gedrag, die ook buiten de tennisbaan een rol kan spelen.

Ik dacht dat ik redelijk wat afwist van wielrennen, en dat ik over die sport wat dieper had nagedacht dan de meeste andere sportliefhebbers, tot ik in *De regels van het spel* het hoofdstuk ‘Mutualism and the art of road cycling racing’ had gelezen. Dat leerde me, na de honderden uren die ik had doorgebracht met kijken naar wielervedstrijden, toch weer een andere dimensie van de koers te zien.

Dat dit te danken was aan een man die tot 2012 eigenlijk amper geïnteresseerd was in wielrennen en die van de principes van het cyclisme totaal geen kaas had gegeten, zou je teleurstellend kunnen noemen. Waarom had ik een Britse filosoof nodig voor een

andere kijk en waarom was ik daar zelf niet op gekomen? Maar zo gaat het natuurlijk: laat een intelligente geest kennismaken met iets nieuws, en het zal niet lang duren voor hij vragen gaat stellen die bij de ervaren volger allang niet meer opkomen. Routine is moordend voor de verbazing, de nieuwsgierigheid en de bereidheid om in dat wat gewoon is geworden naar het onbekende te zoeken, naar de diepere implicaties van wat je waarneemt.

David Papineau is zo'n intelligente geest, en daarom is *De regels van het spel* zo'n leuk boek. Je hoeft niet naar sport te kijken om het leven beter te begrijpen, als je daar geen zin in hebt. Het kan bijzonder aangenaam zijn een sportwedstrijd louter te volgen om de uitslag te weten te komen. Ik vermoed dat Papineau zelf meestal zo naar sport kijkt en dat hij, als actief sporter, de filosofie helemaal in de sporttas laat zitten. Zoals Plato een worstelaar was wanneer hij worstelde, en pas weer filosoof werd na de worstelpartij.

Sport laat de mens zien onder extreme omstandigheden, het is als een laboratorium waarin je kunt waarnemen hoe de mens reageert op uitdagingen, op druk, op angst en op succes. Sport toont hoe de mens zich concentreert en alles buitensluit dat een optimaal resultaat in de weg staat. Je kunt in sport heel helder waarnemen, veel helderder dan in andere maatschappelijke segmenten, hoe de mens samenwerkt met anderen om de kans op de overwinning te maximaliseren.

Sport toont ons onze gecompliceerde verhouding tot regels en laat zien dat bij de regulering van menselijke activiteit meer komt kijken dan het strikte naleven van het reglement: je kunt de regels overtreden en toch fair play bedrijven, en ondanks naleving van de regels toch een valsspeler zijn.

Sport is, in de woorden van Papineau zelf, 'een nuttig testgebied voor filosofische theorieën'. Dat is vooral zo omdat je er de mens en zijn activiteiten kunt waarnemen in een tamelijk pure vorm, ontdaan van de verhullende lagen van cultuur en beschaving. Het doel is duidelijk (winnen), de gehanteerde strategieën zijn herkenbaar en, ook fijn: de uitkomst van de inspanningen is

meestal binnen enkele uren beschikbaar – soms zelfs binnen tien seconden.

Dit is een van de allerleukste boeken over sport die ik sinds lange tijd heb gelezen, en in elk geval het allerleukste boek over filosofie.

Bert Wagendorp

Inleiding

Soms was ik liever wat meer sportman en wat minder filosoof geweest.

Het grootste deel van mijn volwassen leven was ik wetenschappelijk filosoof. Ik heb diverse boeken en talloze artikelen geschreven. Verschillende wetenschappelijke genootschappen hebben mij tot hun voorzitter gekozen. En ik werk nog altijd als hoogleraar bij twee bekende filosofische faculteiten, in Londen en New York.

Mijn sportcarrière heeft aanzienlijk minder om het lijf. Aan mijn inzet heeft dat niet gelegen. Ik heb op wedstrijdniveau aan tennis, voetbal, golf, cricket, rugby, squash, hockey en zeilen gedaan. En dat was echt niet alleen in schoolteams – ik heb al deze sporten als volwassene in georganiseerd verband beoefend, en dan zwijg ik nog over het recreatieve vissen en (wind)surfen.

Mijn enthousiasme was echter altijd groter dan mijn succes. Ik ben niet per se een prutser, maar de lagere echelons ben ik nooit ontstegen. Ik heb bij cricket wel century's geslagen, maar de meeste waren voor journalistenteams die tegen dorpselftallen speelden. In de vierde divisie van de North Middlesex Tennis League wist destijds iedereen dat ze mij niet moesten onderschatten. Ik speel nog altijd graag wedstrijden en mijn handicap bij golfen is 17. Van die dingen.

Misschien had ik een leven als serieus sportman niet leuk gevonden, zelfs als het binnen handbereik had gelegen. Een van de thema's die in dit boek ter sprake zal komen is dat sport op het hoogste niveau een specifieke instelling vergt, een met oogklep-

pen op beleefde focus op fysieke regelmaat. Het is de vraag of dat wel een logisch leven is voor iemand met filosofische aanvechtingen. Toch heeft dat me er niet van weerhouden een groot deel van mijn tijd niet aan mijn dagelijkse werk te besteden, maar aan het spelen van, kijken naar en denken over sport.

Tot voor kort was het nooit bij me opgekomen om mijn twee voorliefdes te combineren. Er bestaat wel een deelgebied van mijn werkterrein dat zich sportfilosofie noemt, maar daar heb ik nooit belangstelling voor kunnen opbrengen. Centrale thema's zijn de ethiek van het gebruik van doping, sport en politiek, handicap en vooruitgang, de definitie van de waarde van sport – dat soort dingen. De gebruikelijke strategie bestaat uit het oppakken van een omstreden onderwerp waar beoefenaars en bestuurders mee te maken krijgen, om daar dan aan de hand van diverse filosofische theorieën oplossingen voor te zoeken. Dat is me allemaal te serieus, alsof de schrijvers de luchtigheid van hun onderwerpkeuze willen compenseren met het gewicht van hun schrijfsels. Ik heb me daar altijd verre van gehouden. Ik vind sport leuk, en dit leek het saai te maken.

Een paar jaar geleden vroeg Anthony O'Hear, directeur van het Royal Institute of Philosophy, of ik een bijdrage wilde leveren aan een reeks lezingen over filosofie en sport die hij aan het organiseren was. Het was het jaar van de Olympische Spelen in Londen en het leek hem een goed idee om het jaarlijkse lezingenprogramma van het instituut aan het onderwerp te wijden. Ik kon eigenlijk niet weigeren. Ik vond het een goed idee, ik zat in de raad van het instituut en ik beschikte over veel kennis over zowel filosofie als sport. Als ik al geen ja zei, wie zou dat dan wel doen?

En dus ging ik aan het werk. Ik las de nodige literatuur over sportfilosofie en ik tekende wat gedachten op over de definitie en de betekenis van sport. Maar er gebeurde verder niks. Ik kwam niet verder dan voor de hand liggende gemeenplaatsen en ik begon angstdromen te krijgen over optreden voor een volle zaal zonder dat ik iets te melden had.

Na zo een tijdje te hebben geploeterd hakte ik een knoop door.

In plaats van te schrijven over de onderwerpen waar sportfilosofen over horen te schrijven, besloot ik te gaan schrijven over onderwerpen die me interesseerden. Als dat geen sportfilosofie bleek te zijn, jammer dan.

Ik koos als onderwerp de specifieke geestelijke eisen die reactiesporten zoals tennis, honkbal en cricket stellen. Als tennisser Rafael Nadal de service van Roger Federer moet retourneren heeft hij minder dan een halve seconde om te reageren. Dat is nauwelijks lang genoeg om de bal te kunnen zien, laat staan om te bedenken hoe hij hem moet slaan. Nadal is helemaal afhankelijk van automatische reflexen. Toch hangt de keuze van zijn slag ook af van de door hem gekozen strategie, van het plan dat hem voor die specifieke dag het geschiktst lijkt. Ik vond dat raadselachtig. Hoe kunnen bewuste gedachten gedachteloze reflexen sturen?

Het was ontzettend leuk om dit raadsel tijdens mijn lezing aan te snijden. Ik deed geen poging om mijn enthousiasme als sportliefhebber onder stoelen of banken te steken, en ik vervlocht zo veel mogelijk anekdotes in mijn voordracht. Toch leidde mijn verhaal ook tot enkele interessante filosofische conclusies. Ik was weliswaar begonnen met weinig meer dan een paar sportgebeurtenissen en wat alledaagse vragen, maar die dwongen me om goed na te denken over het verband tussen bewuste besluitvorming en automatisch gedrag. Het resultaat was een reeks ideeën over de structuur van de beheersing van handelingen, en die hebben de weg geëffend naar een voor mij nieuw onderzoeksterrein (de schriftelijke versie van de lezing is te vinden onder 'In the Zone' in *Philosophy and Sport*, red. Anthony O'Hear, Cambridge University Press, 2013).

Maar daarmee was de kous niet af. Nu ik een manier had gevonden om filosofie en sport te combineren, wilde ik meer. Mij leek dat er nog wel een paar onderwerpen in de sport waren waarvoor een vergelijkbare filosofische benadering nuttig kon zijn, en dat ik me in een prima positie bevond om die te verzorgen. Ik was kort tevoren een eigen website begonnen en daarop postte ik in de periode daarna een reeks sportgerelateerde essays.

Binnen enkele maanden behandelde ik de ratio van het supporterschap, wielrennen op de weg en altruïsme, nationale identiteit en sportieve bevoegdheid, en de morele maatstaven in de verschillende sporten.

Dit boek is het resultaat van die eerste pogingen. Het omvat achttien hoofdstukken over allerlei onderling verbonden aspecten van de sportwereld. Volgens mij vertellen ze ons net zoveel over filosofie als over sport.

Als de hoofdstukken al een gemeenschappelijke vorm kennen, dan is het dat ze beginnen met een of ander sportgegeven dat van filosofisch belang is. Als eerste laat ik dan zien hoe filosofisch denken op het sportonderwerp kan worden toegepast. Maar in vrijwel alle gevallen wordt de schijnwerper daarna omgekeerd. Door de nadruk op ideeën die in een vertrouwdere context onderbelicht blijven, blijkt het voorbeeld uit de sportwereld ons iets over de filosofische kwesties te vertellen.

De hoofdstukken zijn in vijf delen gerubriceerd: focus, regels, teams, *tribes* en waarden.

Deel 1, focus, gaat over de mentale kant van de sport. De hoofdstukken in dit deel beginnen bij mijn oorspronkelijke belangstelling voor besluitvorming in heel snelle sporten en gaan daarvandaan door naar een analyse van choken en de yips, de twee grote gevaren die voor elke argeloze sportbeoefenaar op de loer liggen.

Deel 2, regels, stelt vragen over de normen die in gezonde competitie gelden. Er wordt onderscheid gemaakt tussen de regels in het spelregelboekje, de per sport wisselende conventies ten aanzien van sportiviteit, de mazen van het net en onomwonden immoreel handelen.

Deel 3, teams, analyseert de logica van het supporterschap, het voortbestaan van teams over langere periodes en de ratio van collectieve besluitvorming in teamsporten.

Deel 4, tribes, behandelt een aantal bredere politieke en sociale thema's, zoals burgerschap, een nationale identiteit, racisme en het aanleg-opvoedingdebat.